

πολιτισμόν, τὴν ἱστορίαν αὐτῶν, ἑκατοντάκις διεμελίσθησαν, συνεχωνεύθησαν, διηρέθησαν κατὰ τὰς ἐρέξεις τῆς ναπολεον-
τείου διπλωματίας· ἔθεν τὰ ἔθνη τῶν ἐπικρατειῶν ἐσάλευσον
ὡς τὰ κύματα τοῦ Ὀκεανοῦ καὶ οἱ λαοὶ οὕτως ἀνιλεῶς βε-
βατανισμένοι καὶ ἠκροτηρισμένοι ἐμοιράζοντο, ὡς ποίμνια,
μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν, τῶν γαμέρων, τῶν ὑπηρετῶν τοῦ ἐ-
στεμμένου στρατιώτου.

Καθὼς ἔλα τὰ μέταλλα συνέτρεξαν νὰ μορρώσουν τὴν
εἰκόνα εἰς τὸ παρά τοῦ Δαυιδ ἐξηγηθὲν ὄνειρον, ὅλαι αἱ
ἰδέαι, ὅλαι αἱ δυνάμεις ἔσας τὸ ἐγὼ εἰς αἰῶνων πολλῶν
ἀνέπτυξε, συνεσωρεύθησαν, συνεχωνεύθησαν εἰς τὸν κολοσσὸν
τὸν Ναπολέοντα. — Βέβαια εἰς τὴν ἐπίσημον ταύτην στιγμήν
τὸ ἐγὼ ἐπίστευσεν εἰς τὴν αἰωνιότητα τῆς παντοδυναμίας
αὐτοῦ. — Ἄλλ' ἤρχιζεν ἤδη ἀποσχιζόμενος λίθος ἐξ
ἔρους ἄνευ χειρῶν, ὁ μέλλων νὰ πατάξῃ τὴν
εἰκόνα ἐπὶ τοὺς πόδας τοὺς σιδηροῦς καὶ ὀ-
στρακίνοους· ὁ μέλλων νὰ λεπτύνῃ εἰς ἅπαξ τὸ
ἔστρακον, τὸν σίδηρον, τὸν χαλκὸν, τὸν ἄρ-
γυρον, τὸν χρυσόν, ὡς ἂν κονιορτὸν ἀπὸ ἄ-
λωνος θερινῆς· ὁ λίθος ὁ μέλλων νὰ γίνῃ ὄρος μέγα
πληρῶσον πᾶσαν τὴν γῆν (1).

Ε Π Ο Χ Η Τ Ρ Ι Τ Η .

Ὁ Λαὸς καὶ ἡ Ἀτομικότης.

Ἐὰν ὁ λαὸς ἐκατέρθωσεν νὰ διαβρῆξῃ τὰ δεσμὰ τοῦ Ναπολέ-
οντος, ἔὰν ὁ λαὸς ἐξεσφενδόνισεν τὸν ἀπειρον τοῦτον κολοσσὸν
πέραν τοῦ Ὀκεανοῦ ἐπὶ τὸν βράχον τῆς ἀγίας Ἑλένης, πρέ-
πει νὰ εἴπωμεν ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον δύναμις ἰκανή

(1) Δαυιδ Β', 34.

νά πνίξῃ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, καὶ ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν προοδευτικὴν κίνησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Εἰς τὸν Ναπολέοντα ἐνικήθη ἐποχὴ ὀλόκληρος· εἰς τὸν Ναπολέοντα ἐξέπνευσαν αἱ ἰδέαι ὄσας τεσσάρων αἰώνων ἐργασία ἐνεσάρκωσεν εἰς αὐτόν. Ὁ τάφος του χωρίζει δύο μεγάλας περιόδους τῆς ἀνθρωπότητος· ἐπὶ τοῦ τάφου τούτου ἀποχωρετοῦνται δύο κόσμοι. Μελετήσαντες τὴν ἐνσάρκωσιν τῆς αἰσθητικότητος, μᾶς μένει νὰ μελετήσωμεν τὴν διάλυσιν τῶν ἐν αὐτῇ συγχωνευθέντων στοιχείων.

Καὶ ἰδοὺ ὁ Καθολικισμὸς, τὸν ὁποῖον ἡ προηγουμένη ἐποχὴ ἐνόμιζε νεκρὸν καὶ τεθαμμένον, ἐπανέρχεται πλήρης ζωῆς καὶ μέλλοντος, ἀνατέλλει ἐκ νέου ὡς τὸ ἄστρον τῆς αὐγῆς ἐπὶ τὰς γενεάς τὰς διώκτας πίστιν· ἰδοὺ τὸ Εὐαγγέλιον φαίνεται ὡτὰν νέον βιβλίον εἰς τοὺς λαοὺς βεβατανισμένους ἀπὸ τὸν δισταγμὸν τῆς ἐπιστήμης, καὶ χορτάζει ἐκ νέου τὰ πεινῶντα πλήθη· ἰδοὺ αἱ θεωρίαι τῶν περὶ τὸν Κονδιλλάκον πίπτουν ὑπὸ τὸν πέλεκυν τοῦ Ροῦεκολλάρδου, καὶ ἡ φιλοσοφία ἀπειθοῦσα εἰς τὴν φωνὴν τοῦ πατρὸς αὐτῆς Καρτεσίου, ἀναζητεῖ νέαν βίαν, δὲν θεωρεῖ πλέον τὸ μεμονωμένον ἐγὼ ὡς πηγὴν πάσης ἀληθείας, καταγίνεται διὰ τοῦ ἐκλεκτισμοῦ νὰ συνδέσῃ ἐκ νέου τὸν κοκέντα τῆς παραδόσεως μίτον καὶ νὰ συμφωιωθῇ εὐτὼ μὲ τὴν αὐθεντίαν· ἰδοὺ τοῦ Σαβινιὸ ἡ εὐγλωττος φωνὴ κηρύττει ὅτι αἱ κώδικες δὲν δημιουργοῦνται ἀπὸ τὸ ἐγὼ ἀλλ' ἀπὸ τὸν λαόν, καὶ ἀποδίδει εἰς τὴν ἱστορίαν τὴν κρέπουσαν αὐτῇ ἀξίαν· ἰδοὺ ἡ πολιτικὴ οἰκονομία ὑψώνει εἰς βαθμὴν ἀξιώματος τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας, καὶ ἐπαναθάτε ἐπομένως εἰς τὰς χεῖρας τοῦ πλήρους τὴν ἐπιστήμην τῆς παραγωγῆς τοῦ πλούτου· ἰδοὺ μία νέα φιλολογία, ὁ ῥωμαντισμὸς, νικάει εἰς τὰ πεδία τῆς διανοίας διὰ τῆς κυρίας Στάελ καὶ τῶν ἀδελφῶν Σχλέγκελ ἑτέραν ἐν Δειψία νίκην κατὰ τοῦ ἐπικρατοῦντος κλασικισμοῦ ἥτοι τῆς φιλολογίας τοῦ ἐγὼ· ἰδοὺ ὁ λαὸς δράσσει ἐκ νέου τὸ σκῆπτρον, καὶ περικυκλόνει διὰ τῶν ἀντικρυστώπων

του τούς πλείστους τῆς Εὐρώπης θρόνους περιορίζων τὴν κυριαρχίαν τοῦ μοναρχοῦντος ἐγὼ· ἰδοὺ αἱ διάφοροι φυλαὶ τὰς ἑποίας ὁ Ναπολέων τυραννικῶς συνέδρεεν, ἀναλαμβάνουσι τὴν φυσικὴν τῶν ἀνεξαρτησίαν, καὶ γίνονται ἔθνη.

Τὸ εἰκοδόμημα τοῦ ἐγὼ, ὁ ὑψηλὸς πύργος τοῦ Βαβέλ, κρημνίζεται· ἐκάστη στιγμή παρερχομένη ἀφαιρεῖ λίθον ἀπὸ λίθου. Καὶ ἡ ἀτομικότης, μ' ἐσταυρωμένας χεῖρας, θεωρεῖ μὲ ἀνέκφραστον λύπην κατεδαφίζομενον τὸ ἔργον τῶν αἰώνων, καὶ ἔν τολμᾷ ν' ἀντιτάξῃ τὸ στήθος τῆς εἰς τὴν ἔρμη τῆς καταγίδος. Καθὼς ὁ Σαμφὼν ἐστερήθη μὲ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς τὴν θυμασίαν αὐτοῦ ῥώμην, οὕτω καὶ τὸ ἐγὼ αἰσθάνεται ἠλαττωμένην τὴν δύναμίν του· ὁ ἰσχυρὸς του βραχίον ὁ ποτὲ παλεύσας μὲ τὰ πλήθη, κρέμαται ἄεργος· καὶ εἰς στιγμὰς τινὰς ἀθυρίας διαφεύγει ἀπὸ τὰ χεῖλη αὐτοῦ ἡ πικρὰ ἐξομολόγησις τῆς ἀδυναμίας του (1).

Ἐνῶν δὲ ὁ ἥλιος οὗτος φαίνεται πλησιάζων εἰς τὴν δύσιν του, ἄλλος ἥλιος ἀνατέλλει ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος. Ὁ Λαὸς πλημμυρεῖ τὸ πεδίον ἐξ οὗ τὸ ἐγὼ ἀποσύρεται, καὶ παραλαμβάνει ἀπὸ τὰς χεῖρας αὐτοῦ τὸ σκῆπτρον τοῦ κόσμου.

Ἐνταῦθα λοιπὸν εἶνα· ὁ εἰκεῖος τόπος πρὸς τὴν ἐξῆς ἐρώτησιν· τὸ ἐγὼ ἄρα γε θέλει δύσει ὀριστικῶς; ἡ ἀνθρωπότης θέλει στερηθῆ τὴν θύαδα τῆς; ἡ μεταξὺ τῶν δύο τέκνων τῆς πάλη ἔν θέλει ἀποπερατωθῆ εἰμὴ δι' ἀδελφοκτονίας;

Τὸ σκουδαῖον τοῦτο ζήτημα εἶνα· τὸ ζήτημα τοῦ αἰῶνός μας, πρέπει ἐπομένως νὰ ἦναι ἀντικείμενον βιβλίου ὀλοκλήρου. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦ παρόντος πονήματος κεφάλαιον θέλομεν θέσει νῦξιν τινὰ πρὸς τὴν λύσιν αὐτοῦ.

(1) « Les masses sont tout aujourd'hui, les individus peu de chose » M. de Stael, Consid. sur la Rev. Fr. part. V, chap. 3. σ. 82. ἄρα καὶ part. III, chap 20.—προσέτι ἐὰν Bonj. Constant, Commentaire de Filangieri, part. 3, chap. XI.—Guizot, de la peine de mort.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΠΑΡΧΑΛΙΑΙΣΤΟΡΙΑ.

ΤΜΗΜΑ Α.

Η ΙΝΔΙΑ, Η ΛΙΓΥΠΤΟΣ, Η ΕΛΛΑΣ.

Εἴτε τὸ Ἐγὼ ἠθάνετο ἀκόμη ἑαυτὸν ἐκπεπληγμένον ἀπὸ τὸ καινὸν τῆς φύσεως θέαμα, εἴτε διετήρει ἀκόμη ζῶσαν τὴν ἐνούμησιν τοῦ μεγάλου ἁμαρτήματος τοῦ προξενηθέντος διὰ τῆς πρώτης τοῦ ἐγωϊσμοῦ ὀρμῆς, καὶ ἐπομένως ἐπροσπάθει ν' ἀποπλυθῆ αὐτοῦ ἐξελειφὸν πᾶσαν ἐν ἑαυτῷ προσωπικότητα, παρατηρεῖται εἰς τοὺς ἀρχαίους τῆς Ἀσίας πολιτισμοὺς τὸ ἀγέρωγον τοῦτο ἔγῳ, τὸ ὁποῖον ἴδομεν πρὸ ἐλίγου ἀποτολμῆσαν νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν Θεὸν καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν ἔδραν του, οὐχὶ μόνον δουλικῶς ὑπακούον εἰς τὴν παράδοσιν καὶ εἰς τὸν λαόν, ἀλλὰ θεωροῦν αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν του ὡς ἀπάτην καὶ πτώσιν τινα ἢ ἁμαρτίαν, καὶ ἐπικαλούμενον, ὡσπερ μεγίστην εὐδαιμονίαν, τὴν εἰς τὴν ἄδυσσον τοῦ οὐκ ἔγῳ βύθισιν καὶ ἀπώλειάν του.

Πρὸς ἀπέδειξιν τούτου δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν ἕνα πρὸς ἕνα τοὺς διαφόρους τῆς Ἀσίας πολιτισμοὺς· μάς ἀρκεῖ νὰ ἐξετάσωμεν ἕνα μόνον, τὸν Ἰνδικόν, ἐξ οὗ οἱ ἄλλοι ἅπαντες πηγάζουσιν· καθότι ἡ Ἰνδία εἶναι πρὸς τὴν Ἀσίαν ὅ,τι ἡ Ἑλλάς εἶναι πρὸς τὴν Εὐρώπην.

Ὁ Πανθεισμός εἶναι ἡ ἐπικρατούσα τοῦ Ἰνδικοῦ πολιτισμοῦ ἀρχή, τὸ σημεῖον ἐν ᾧ ἔχει αἱ ὀρηκτικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ τῆς Ἰνδίας αἰρέσεις ἐγούνηται συνταυτιζόμεναι.

Ὁ Βράμας δὲν εἶναι καθ' ἣν ἔννοιαν λέγομεν περὶ τῶν πραγμάτων ὅτι εἶναι· ἢ κάλλιον εἰπεῖν, εἶναι τὸ μόνον κατ' ἐξοχὴν ὄν, καὶ τὰλλα πράγματα δὲν εἶναι (1). Εἶναι δὲ ὄχι μόνον ὁ πλάστης τοῦ κόσμου, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ κόσμος· κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἰνδοῦ ποιητοῦ, πλάττειν καὶ καταστρέφει τὸν κόσμον πλάττει καὶ καταστρέφει ἑαυτόν. Τὰ ὄρη εἶναι τὰ ἔστιά του, εἰ ποταμοί, αἱ φλέβες του· ἡ πνεύ του, ὁ ἄνεμος· ἡ δρασίς του, ὁ ἥλιος. Ὡς περὶ ὁ ἀῆρ ὁ ἀπὸ τὰς τρύπας τοῦ αὐλοῦ ἐξερχόμενος παράγει τῶν τόνων τὴν διάκρισιν, οὕτω καὶ τοῦ Θεοῦ ἡ φύσις, ἀπλή κατὰ τὴν οὐσίαν της, πολλαπλασιάζεται διὰ τῶν συνεπειῶν τῆς ἐνεργείας της (2). Εἰς Ἰνδικὸν τινα μῦθον, ὁ ἐν Κρίσνα ἐνσαρκωθεὶς Θεὸς περὶ τὰς βροσκοπούλας νὰ προσφέρωσι Οὐσίας εἰς τὸ ὄρος· ἐνῶ δὲ παρίσταται εἰς αὐτὰς ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ λέγων ἐγὼ εἶμαι τὸ ὄρος, εἰς τὴν αὐτὴν στιγμήν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὑπὸ ἄλλην μορφήν ὁμοῦ μὲ τὰς βροσκοπούλας λατρεύει τὸν ἕτερον τοῦτον ἑαυτόν του (3).

Ἀλλὰ πῶς δύναται ὁ πανθεισμός οὗτος νὰ συμβεβασθῇ μὲ τὴν ἀνθρώπινον συνείδησιν; ἐνῶ ὁ πανθεισμός λέγει ὅτι ἐγὼ εἶμαι Βράμας, ἡ συνείδησις μὲ βεβαιεῖ ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἐγὼ, ὅτι ὁ Βράμας εἶναι ὁ ἐμὲ ἕτερόν τι.

Ἡ συνείδησις σὲ ἀπατᾷ, ἀποκρίνεται ὁ Ἰνδὸς σοφός· εἶσαι Οὔμα πλάνης τινος (maia) καὶ ἐφαπάτης τῆς ψυχῆς σου, μυστηριώδους τινος παιδίσκας τοῦ παντοκράτορος ἢ ὅποια σοὶ παριστάνει διπλοῦν ὅτι εἶναι μοναδικόν, ἢ ὅποια σὲ ἐμποδίζει νὰ συναισθῶσαι ἑαυτὸν ταυτιζόμενον τῷ Θεῷ (4). Ἡ

(1) Crenzer, Symbolik, γ'. ἐκδ. Τ. 1. σ. 525 ἐκ. Nachtrag über die Upanischad's oder die Vedanta-Lehre.

(2) J. J. Ampère εἰς τὴν Revue des deux Mondes (15 Nov. 1840.) Le Bhagavata-Purana, traduit par M. E. Burnouf.

(3) Vishnu-Purana, σ. 523. αὐτόθεν.

(4) « Tout est donc un produit des jeux de Vishnou. On comprend maintenant comment le dieu était à la fois la montagne

ζωὴ ἐπομένως εἶναι ἑδυνηρὸν τι ὄνειρον· τὸ ζῆν, τὸ διανοεῖσθαι, τὸ ἐνεργεῖν εἶναι τὸ ἴδιον ὡσὰν ἀποχωρίζεσθαι ἀπὸ τὴν μοναδικὴν καὶ ἀπόλυτον ἀρχὴν, ἀπὸ τὸ ἀνώτατον καλὸν· ἢ ζωὴ εἶναι ψεῦδος, πτώσις, [ποινή· ἢ δὲ προσωπικότης, τὸ ἐγὼ, ἁμάρτημα (1).

Ἢ δὲ ποινή αὕτη θέλει παύσει τοῦλάχιστον μὲ τὸν θάνατον· μὲ τοὺς δεσμοὺς τοῦ σώματος θέλει συνδιαλυθῆ καὶ ἡ πλάνη αὕτη τῆς συνειδήσεως, καὶ τὸ ἐγὼ θέλει τέλος βυθισθῆ, ὡσπερ φανίς ἐν τῷ ὠκεανῷ, εἰς τὸν κόλπον τοῦ Θεοῦ; Βέβαια, ἂν ἔζησε συμφώνως μὲ τῆς ἀρετῆς τὰς ἐντολάς· ἂν δὲ ὁ ἀνώτατος κριτῆς ἴδῃ κηλίδα τινα ἐν αὐτῷ, ἢ καταδίκη του θέλει εἶσθαι νὰ μείνῃ ἀκόμῃ ἐγὼ, νὰ ἐπιζήσῃ ἐντὸς ἄλλου σώματος (2).

Ἐντεῦθεν δὲ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς ἡ περιφρόνησις τοῦ θανάτου, ἢ διὰ τὴν ζωὴν ἄκρα ἀδιαφορία, εἰς ἣν ὁμως συντρέχει ἴσως καὶ ἡ φυσικὴ περίστασις ὅτι αἱ αὐτόθι ἐπικρατοῦσαι νόσοι προξενοῦν γλυκὺν καὶ ἐλαφρότατον θάνατον (3). Ὁ θάνατος δὲν πλησιάζει εἰς τὴν κλίνην τοῦ πνέοντος τὰ λείψθια ὡσπερ τρομερὸν φάντασμα, ἀλλ' ὡς φίλος ἐρχόμενος νὰ τὸν ἀσπασθῆ.

Ἐντεῦθεν προσέτι τὸ ἔθιμον τοῦ καίειν τοὺς νεκρούς· ὥστε καὶ ὁμοίωσιν τοῦ διὰ τοῦ πυρὸς διαλυομένου σώματος καὶ

qu'on adorait, et ceux qui adoraient la montagne. On conçoit maintenant comment le poète peut s'écrier : « essentiellement unique, tu te doubles, à l'aide de ta mystérieuse maya, ce désir de créer que tu conçois en toi-même; et semblable à l'araignée, tu produis et conserves, à l'aide de ton énergie, cet univers que tu feras rentrer un jour dans ton sein. » *Revue des deux Mondes* αὐτ.

(1) « Au point de vue du Bhagavata Purana, la vie est une illusion douloureuse, et comme un songe pénible. Vivre, penser, agir, c'est être séparé du principe unique et absolu, c'est se trouver en rapport avec ce néant agité qu'on appelle le monde. . . . La vie est une chute, une peine, une dégradation. » αὐτ.

(2) *Crouzer* αὐτ.

(3) *Αὐτ.* σ. 437.

ἢ κάτοιχος αὐτοῦ ν' ἀναλυθῆ εἰς τὸν Θεόν (1). Ἄς σημειώσωμεν τὸ ἔθιμον τοῦτο, διότι μετ' ἑλίγον τὸ ἀντίθετον ἔθιμον, τὸ ἔθιμον τοῦ παρηγεῦειν τοὺς νεκροὺς, θέλει μᾶς ἀνακαλύψει μεταβολὴν εἰς τὸ σύστημα, ἐπανάστασιν ἐντὸς τοῦ πανθεΐσμου.

Παράδοξος τῶντι ἀντίρρσις! Ἐνῆ τὸ δῶγμα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς μᾶς φαίνεται τόσον σφικτὰ συνδεδεμένον μ' ἐκεῖνον τῆς μελλούσης ἀνταποδόσεως, ὃ Ἰνδὸς βλέπει εἰς αὐτὸ τὴν ἐξυλευθῆσιν τῆς πτώσεώς του, τοῦ ἀποχωρισμοῦ τοῦ ἀπὸ τῶν Θεόν. "(), τι εἶνα! ἀνταμοισῆ εἰς τοὺς Χριστιανοὺς, εἶνα! εἰς τοὺς Ἰνδοὺς ἢ μεγίστη τῶν ποινῶν.

Πρὸ τοῦ θανάτου ἀκόμη ὑπάρχουσιν ἔμως στιγμᾶί τινές καθ' ἃς ὁ ἄνθρωπος δύναται ν' ἀποσεύσῃ τὰς βραβεῖας τοῦ ἐγὼ ἀλύτους, δύναται νὰ αισθανθῆ ἑαυτὸν ἐν μὲ τὸν Θεόν. Εἰς τὰς ἀγκάλας νηδύμου ὕπνου γάνει ὁ ἄνθρωπος τὴν συνειδησιν τῆς προσωπικότητός του, διαφεύγει τὴν πλάνην ἣτις γρηγοροῦντα τὸν διώκει ἐντὸς τοῦ ὕπνου τούτου ἐξυπνᾷ εἰς τὴν ἀληθοῦς ζωὴν, τὸ μεσότοιχον τὸ διαχωρίζον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Βράμα πίπτει πρὸς ὦραν· αὐτὸς δὲ δύναται νὰ προγευθῆ τὰς ἡδονὰς τῆς στιγμῆς ἐκείνης καθ' ἣν θέλει βυθισθῆ διὰ παντὸς εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πλάστου (2). Βραχεῖαι ὁμῶς ἡδοναί! ἐγείρεται μετ' ἑλίγον ἐκ τοῦ ὕπνου, ἢ κάλλιον εἰπεῖν, ἐπανεργεῖται εἰς τὸ ἀπατηλὸν τῆς ζωῆς ὄνειρον, καὶ ἀναλαμβάνει τὰ δεσμὰ τῆς προσωπικότητός του. Ὁ ἀληθὴς μόνον φιλόσοφος δύναται νὰ καταστήσῃ κτῆμα τοῦ βίου ὀλοκλήρου τὴν εὐδαιμονίαν ταύτην, ἣτις διὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους δὲν εἶνα! παρὰ στιγμιαία, καὶ νὰ συναισθάνεται, καίτοι ζῶν, τὴν μετὰ τοῦ Βράμα ταυτότητά του. Ὑπεκφεύγων ὀλωσδιόλου τὸν ἐνεργητικὸν βίον ὅστις διὰ τῶν ἐξωτερικῶν του δεσμῶν ἐγείρει

(1). « Τὰ τῶν νεκρῶν σώματα ἔκειον αἱ παλαιοί, συνεξεβαροῦντες αὐτὰ τῆ ψυχῆ ». Λυθὸς περὶ μὴν. III, 27.

(2). « Im ruhigen Schlummer endlich kehren wir zur wahren Einheit mit Gott zurück » C r e u z e r, αὐτ.

διηνεκῶς τὸν ἀνθρώπινον ἐγωϊσμὸν, ἐλεύθερος πάσης γρη-
νου φροντίδος ἢ ἀγάπης, βυθίζων ἐαυτὸν διανοητικῶς εἰς τὸν
ὠκεανὸν τῆς θείας οὐσίας, κἀταργῶν, αὐτοχειριάξων διὰ τοῦ
στοχασμοῦ τὴν προσωπικότητά του, φθάνει τὴν στιγμήν καθ'
ἣν δύναται νὰ εἴπῃ ἔγὼ εἶμα: Βράμας εἰς τὴν στιγ-
μὴν ταύτην ἐσύντριψε τὰς ἀλύτους τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀμαρ-
τίας, ἐφθασε τὸν κολλερωῆνα τῆς ἀνθρωπίνου εὐδαιμονίας, με-
τεμορρώθη εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ οὐσίαν, ἐγένετο Θεός. Ἀπὸ
τοῦδε τὰ ἔξω πράγματα εἶναι ὡσάν νὰ μὴν ὑπῆρχον δι' αὐτὸν·
κεκλεισμένος εἰς ἑαυτὸν, ἀπολαμβάνει τὴν μεγίστην τῶν
ἡδονῶν, τὴν συνείδησιν τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐνότητός του
(mukha, nirvana) (1).

Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς Ἰνδικῆς σοφίας ἐνεργεῖ ἐπὶ τοῦ με-
λειτῶντος αὐτὸ εὐρωπαϊοῦ τὴν αὐτὴν γοητείαν τὴν ἐποίαν
καὶ ἡ ἄβυσσος ἐνεργεῖ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἀνθρώπου εὐρισκομένου
εἰς τὸ χεῖλος ἀποτόμου τινὸς κρημνοῦ. Τὸ αἰσθημα τῆς συν-
τηρήσεως καὶ τῆς προσωπικότητός του τὸν σπρώχνει νὰ ἐπι-
σθεδρευθῆ, καὶ ἔτι τὸ βλέμμα δὲν δύναται νὰ χερτάσῃ
τὴν θέαν τῆς ἀβύσσου· αἰσθάνεσθαι ὡσάν ἀέρατον βραχίονα
ὅστις σὲ ὤθει, ὡσάν ἡδονὴν προσκαλοῦσαν σε διὰ μυστικῆς
τινὸς διαλέκτου· τὸ στῆθος σου πάλλον ἀπὸ ἡδονῆν καὶ τρό-
μον, ἀντὶ ν' ἀποσυρθῇ, ἀφίνετα: εἰς τὴν κατακυριεύουσιν αὐτὸ
γοητείαν, ἐξαπλῶνεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπὶ τῆς ἀβύσσου
... . ἂν εἰς τὴν στιγμήν ἐκείνην φιλικὴ χεὶρ δὲν σὲ ἐκράτει,
δὲν σὲ ἀπέσπα διὰ τῆς βίας ἀπὸ τῆς ἐπικίνδυνον θέσιν, ἡθε-
λις, νέα Σαπρῶ, ἰαθῆς διὰ παντός ἀπὸ τὰ θεινὰ τῆς ζωῆς.

Διὰ νὰ λύσωμεν τὴν γοητείαν ταύτην, φθάνει νὰ ρίψωμεν
ἐν βλέμμα ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ συστήματος τούτου
εἰς τὴν ἡθικὴν καὶ εἰς τὴν τέχνην (1).

(1) Crouzet, αὐτ.

(2) Ὡς πρὸς τὴν Ἰνδικὴν φιλοσοφίαν, ἐπειδὴ τὸ εἶδος τὸ ἀτομικὸς ἡ-
γος, εἶναι ἀμαρτημῶν, ἐπιτεταί ὅτι δὲν δύναται νὰ ἴδῃ τὸν κόσμον τῆς ἀληθείας
γνώσεως ἤτις ἀπὸ μέρους τῆς παρὰ ὁσιν (Ueberlieferung) πρέπει
νὰ ἀντληθῆ. Crouzet, αὐτ.

Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὅτι ἡ Ἰνδικὴ ἠθικὴ ἔχει μεγίστην ὁμοίτητα μὲς τὴν χριστιανικὴν, καθὸ ἀναχωροῦσα ὡς καὶ οὐτὴ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐαυτοῦ ἀπαρνήσεως.

- Καὶ πῶς τὴν ἠθικὴν τῶν *Pourānā* ὑπενθυμᾷ: ἐκείνην τοῦ Εὐαγγελίου, ἀπεγορεύοντα ἔχει μόνον τὰς αἰσχρὰς πράξεις ἀλλὰ καὶ τοὺς αἰσχροὺς στοχασμοὺς, προτρέπουσα εἰς τὴν νηστείαν, τὴν προσευχὴν, τὰς στερήσεις. Πῶποτε ἡ δύναμις τῆς μετανοίας δὲν ἀνυψώθη τόσο, ὅσον εἰς τὰ Ἰνδικὰ δόγματα. Αἱ στερήσεις καὶ αἱ ἐκούσιοι βάσανοι τῶν ἀναχωρητῶν ἔχουν τοσαύτην ἰσχὺν ὥστε δύνανται νὰ δώσωσιν εἰς αὐτοὺς δικαίωμα ν' ἀντικατασταθῶν εἰς τοὺς Θεούς Ἡ μετάνοια εἶναι παντοδύναμος, εἶναι καὶ δημιουργός. Κατὰ τὸ *Bhāgavata-Purāna*, διὰ δεκαεῖς χιλιάδων ἔτων μετανοίας ἐδημιούργησεν ὁ Βράμας τὸν κόσμον. Τὸ αἰσθητὸν τῶν δυστυχημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, τὸ αἰσθητὸν τῆς πτώσεως τῆς φύσεώς μας, καθὼς ἠγνόει αὐτὴν ὁ Ὀριγένης, τέλος, ὡς συνέπειαι, ἡ ἀναγκη Σωτηρὸς τινος, αἱ ἐνσπικνώσεις, τῶν ὀπείων, ὡς ἐκείνης τοῦ Βιχνοῦ, σκοπὸς εἶναι νὰ σηκόνουν τὸ βάρος τῆς γῆς, ὅλα ταῦτα ἔχουν τὴν μεγίστην μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀναλογία· εὖρον μάλιστα εἰς τὸ *Bhāgavata-Purāna* χωρὶς τι ὅπου φαίνεται νὰ πρόκηται λόγος περὶ τῆς θείας χάριτος· δάνεισε ἡμῖν τὴν δρασίμωσιν σου καὶ τὴν δύναμίν σου, ὅπως παρὰ τῆς εὐνοίας σου στηριζόμενοι, ἐκπληρώσωμεν τὸ καθήκον μας. — Ὡς πρὸς δὲ τὴν καθολικὴν ἀγάπην, μολονότι τὸ εἰς τὰς Ἰνδικὰς ἐπικρατοῦν ἀποκλειστικὸν πνεῦμα τάξεως (*esprit de caste*) εἶναι πολέμιον εἰς αὐτὴν, ὑπάρχουν ὅμως κάποτε ἔγνη αὐτῆς εἰς τὰ *Pourānā*. Πρέπει νὰ ὑποδεχθῶμεν τὸν ξένον τοῦ ὀπίου τὸ ὄνομα, ἡ οἰκογένεια, ἡ φυλὴ εἶναι ἀγνωστὰ ἡμῖν, λέγει τὸ *Vichnou-Purāna*· ὁ Βράμας παρίσταται ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ ξένου. Ὁ αἰκογενεϊάρχης ὀφείλει νὰ χύσῃ καταγῆς τρεφὴν διὰ τοὺς

• ἐκ τῆς τάξεώς των ἀποβελτημένων. Τέλος, ὡς παρὰ δεξι-
 • μα ἐλεήμωνος ἀγάπης καὶ πρὸς τοὺς ἐσχίτους τῶν ἀθρῶ-
 • πῶν, οἱ λεγόμενοι Tchaialas, καθήματα θλων τῶν
 • ἄλλων τάξεων, εὐλογοῦνται παρὰ τοῦ Βιχνοῦ (Bh. Pur.
 • σελ. 105) • (1).

Ἐκ τοῦ πλησιέστερον ἑμῶς συγκρίνομεν τὴν ἠθικὴν τοῦ
 Εὐαγγελίου μ' ἐκείνην τῆς Ἰνδίας, παρατηροῦμεν ἀμέσως τὴν
 αἰσθητικὴν τὴν ἀποχωρητικὴν ἀμφοτέρων. Τὸ ῥητὸν τοῦ Εὐαγγ-
 • γελίου ἀγάπη καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, ῥητὸν
 • τὸ ὅποιον συγκεκριλαίνει ὅλην τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν, δὲν
 • ἔχει οὐδεμίαν σημασίαν εἰς τὸν Ἰνδικὸν πάνθεισμάδον ὅστις πρὸς
 • θεοῦ τὴν περιφρόνησιν καὶ τὸ μῖσος ἡμῶν ἐπ' αὐτῶν. Τοῦ Εὐαγγ-
 • γελίου ἡ ἠθικὴ εἶναι, εὖτως εἰπεῖν, ἐξίσωσις μεταξὺ τῆς ἀγά-
 • πης ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῆς τοῦ πλησίον· εἰς τὴν ἠθικὴν τοῦ
 • Βράμα, ἡ ἐξίσωσις αὕτη δὲν δύναται νὰ λάβῃ χώραν, καθὼς
 • λείπει ὁ εἰς ἕκ τῶν δύο ἔρων, ἡ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπη. Ἡ μὲν
 • ἐκρίζονει τὸν ἐγωϊσμὸν ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινον φύσιν καταστρέ-
 • φουσα αὐτὸ τὸ ἐγώ· ἡ δὲ, ἀποκαλύπτουσα τὴν μεταξὺ τοῦ
 • ἐγώ καὶ τοῦ πλησίον ταυτότητα (2).

(1) *Revue des deux Mondes*, αὐτ. — Προσθέτομεν ἑνταῦθα χωρῆς
 τινὰ τῶν Νόμων τοῦ Μανέθ τὰ ὅποια ὑπερβαίνει τὴν ἠθικὴν τοῦ
 Εὐαγγελίου. « Un sacrifice est anéanti par un mensonge; la mérito
 des pratiques austères par la vanité; le fruit des charités, par l'acédie
 de les prôner. — Évitant d'affliger aucun être animé, afin de ne pas
 aller seul dans l'autre monde, qu'il accroisse par degrés sa vertu,
 de même que les fourmis blanches augmentent leurs habitations.
 Car son père, sa mère, son fils, sa femme et ses parents ne sont
 pas destinés à l'accompagner dans son passage à l'autre monde; la
 vertu seule lui restera. L'homme naît seul, meurt seul, reçoit seul
 la récompense de ses bonnes actions et seul la punition de ses
 méfaits. (IV, 237 et suiv.) — Les hommes instruits se purifient
 par le pardon des offenses. (V, 107.) — Il doit supporter avec pa-
 tience les paroles injurieuses, ne mépriser personne, et ne point
 garder rancune à quelqu'un au sujet de ce corps faible et malade.
 (VI, 47) »

(2) « Οἱ πολλοὶ ἐν τῷ κόσμῳ λέγουσιν ἰ, Χριστῷ, ὃ δὲ ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλήλων
 μίση. » Δγ. Πενθός, πρὸς Γερ. 12.

Ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ ἀγάπη εἰς τὸν ἰνδικὸν πανθεισμὸν γίνε-
 • νεται καὶ ἀναλύεται εἰς γενικώτερον αἰσθημα, τὴν ἀγάπην
 • δηλαδὴ ὄλων τῶν ὄντων, ἀπορροῶν τῆς αὐτῆς οὐσίας,
 • ἀποκαλύψεων τῆς αὐτῆς ἀρχῆς. Ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει
 • βαθέως κεχαραγμένη ἢ διάκρισις μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ
 • πραγμάτων, πνεύματος καὶ ὕλης, οὐτεξουσίου καὶ ἀναγ-
 • • καίου, -ἢ ἀδελφότης τῶν ἀνθρώπων ἀναπληροῦται διὰ τῆς
 • • ἀδελφότητος τῶν ὄντων. Ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἀποτελεῖ
 • • πλεον μόνη τὸν πλησίον μας· πρέπει νὰ συμπεριλάβωμεν
 • • ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ, τὴν φύσιν ὁλό-
 • • κληρον. Ἐντεῦθεν προβάλλει μὲν, τὸ δμολογοῦμεν, γαρει-
 • • στάτη τρυφερότης αἰσθήματος. Ἡ ὀρησκεία ὑπαγορεύει νὰ
 • • γύνηται κατὰ γῆς τροφή διὰ τὰ πτηνὰ καὶ τοὺς περιπλα-
 • • νωμένους σκύλους, δὲν συγχωρεῖ τὴν ἀνευ λόγου ἐκχοπήν
 • • τῶν δένδρων, καθότι ταῦτα ζοῦν ὡς καὶ ἡμεῖς τὴν καθο-
 • • λικὴν ζωὴν. Συγχρόνως δὲ ὡς ἐκ τῆς ψευδοῦς ταύτης
 • • ἠθικῆς ἰσότητος μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ φύσεως, τὸ αἰσθημα
 • • τῶν ἀληθῶν καθηκόντων, συγχιζομένων οὕτω μὲ πλαστὰ
 • • καθήκοντα, ἐξασθενεῖται καὶ ἀποσθύνεται.

• Εἰς τὴν ἐντολὴν τὴν διατάσσουσαν νὰ γύνηται κατὰ γῆς
 • τροφή διὰ τὰ ζῶα, οἱ ἐκ τῆς τάξεώς των ἀποβεβλημένοι
 • • (out cast) τίθενται μεταξὺ τῶν σκύλων καὶ τῶν πτηνῶν
 • • ἢ πληγὴ δένδρου τινὸς εἶναι ἀμάρτημα ἴσον μὲ τὸ κατὰ τοῦ
 • • πατρὸς μῖτος. ἄλλοῦ δὲ γράφει ἔαν ἐγκαταλείψῃς
 • • βραχμάνην, βρέφος, δάμαλιν, γέροντα, νο-
 • • σοῦντα, γυναῖκα. Αἱ συγγίσεις αὗται προέρχονται ἀπὸ
 • • τὴν μεγάλην σύγκρισιν τὴν ὁποῖαν ὁ πανθεισμὸς θέτει με-
 • • ταξὺ ὄλων τῶν ὄντων. Τοιοῦτοτρόπως, ἐροῦ τὰ ζῶα ἐτέ-
 • • ρησαν εἰς τὴν αὐτὴν μὲ τὸν ἄνθρωπον γραμμὴν, ἔρχεται
 • • ἔπειτα στιγμὴ καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος θυσιάζεται εἰς αὐτὰ τὰ
 • • ζῶα, καὶ δυστυχῆς τις ἐγκαταλιμπάνεται νύκτα ὁλόκληρον
 • • εἰς τὰ ἔντομα διὰ νὰ χορτάσῃ ταῦτα τὸ αἷμά του.

• Τέλος το δόγμα καθ' ἃ ὁ κόσμος εἶναι ἀπατηλὸν φανό-

- μενον, καὶ ὁ ἀνθρώπινος βίος, ἐξυνηρὰ πλάνη, τὸ δόγμα
- τὸ θεωροῦν εἰς τὰ ἔργα τοῦ βίου ἔνεδραν τὴν ὁποίαν χρε-
- ωστοῦμεν ν' ἀποφύγωμεν, καὶ εἰς τὴν ἀδιανορίαν τὸν ἀ-
- νώτατον τῆς σοφίας ὄρον, ὃν εἶναι διόλου κατ'ἀλλήλων νὰ
- μορφώνη ἐνεργητικοὺς ἀνθρώπους, νὰ παράγη τὰς ἀρετὰς
- τοῦ πολίτου καὶ τοῦ στρατιώτου. Καὶ διὰ τοῦτο πρὸ αἰώνων ἡ
- Ἰνδία ὑπὸ τὸ κράτος τοιούτων δογματῶν ἐκθρονονόντων τὸν
- ἄνθρωπον ὡςπερ τὸ κλίμα ἐξ οὗ ἐμπνέονται, ὑπέκλειψε τὸν
- αὐχένα εἰς ἐσωτερικὸν ζυγὸν ἢ εἰς ξενικὴν τυραννίαν * (1).

Ἄλλ' ἐδῶ δὲν περιορίζονται τοῦ Ἰνδικοῦ πανθεισμοῦ αἱ συνέ-
 πειαι. Ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν ἔκστασιν τοῦ Βραχμάνου ὅστις πιστεύει
 ὅτι ἠνώθη μετὰ τὸν Θεόν, θέλομεν τὸν ἰδῆ καταβαίνοντα καὶ κυ-
 λιάμενον εἰς τὸν βόρβορον τῶν ἡδονῶν, μετέπειτα δὲ διὰ συν-
 τήμου καὶ λογικῆς μεταβάσεως, διψῶντα καὶ χύνοντα τὸ ἀν-
 θρώπινον αἷμα.

Ἐὰν ἡ ἀνθρώπινος συνείδησις, τὸ ἐγὼ, εἶναι πτώσις καὶ
 ἁμάρτημα, ἔπεται ὅτι πᾶν ὅ,τι ἀφαιρεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν
 συνείδησιν τῆς ἀτομικότητός του, πᾶν ὅ,τι τὸν κἀμνει νὰ λη-
 σιμονήσῃ τὸ ἐγὼ, τὸν συνταυτίζει μετὰ τὸν Θεόν. Ἰδομεν ἐπο-
 μένως ὅτι κατὰ τὰς Ἰνδικὰς ἰδέας ὁ ὕπνος προαναγγέλλει εἰς
 τὸν ἄνθρωπον τὰς ἡδονὰς τῆς μελλούσης ζωῆς. Χωρὶς ὁμῶς
 νὰ περιμείνωμεν τὰ βραδέα τοῦ ὕπνου πτερὰ, ὑπάρχουν τεχνη-
 τά τινα μέσα διῶν δυνάμεθα νὰ ὑψωθῶμεν εἰς τὸ τέρμα τοῦτο,
 διῶν δυνάμεθα νὰ σκεπάσωμεν ὑπὸ πικρὸν παραπέτασμα τὴν
 ἰδίαν ἡμῶν συνείδησιν. Ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν κατάστασιν τῆς μέ-
 θης δὲν ἔχει πλέον συνείδησιν ἑαυτοῦ· ἐντεῦθεν δὲ ἡ αἵρεσις
 τοῦ Σίβα ἦτοι τοῦ Ἰνδικοῦ Βάχχου ζητεῖ εἰς τὴν εἰνοποιίαν τὴν
 σοφίαν ἐκείνην τὴν ὁποίαν τοῦ Βράμα ἡ αἵρεσις ζητεῖ εἰς τοῦ
 ἀσκητοῦ τὴν ἔκστασιν. Ἀπὸ τῆς μέθης τοῦ οἴνου ἕως ἐκείνης
 τῶν παθῶν ὑπάρχει βραχὺ τὸ διάστημα· ἐντεῦθεν δὲ αἱ κατὰ
 τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀπὸ τῆς Ἰνδίας διαδοθεῖσαι ὀργιαστικαί.

(1) Revue des deux Mondes 49,

θρησκείαι, συνέπειαι τῆς αὐτῆς ἀρχῆς. Αἱ γυναῖκες τῆς Βαβυλωνος αἱ κατὰ νόμον ὑπέχρουν ἐς ἱερὸν Ἰεροδίτηος ἀπαξ ἐν τῇ ζόῃ μιχθῆναι ἀνδρὶ ξείνῳ (Ηροδ. Α', 499), οἱ ἱερεῖς τῆς Κυβέλης οἱ αὐτοὶ ἑαυτῶν ἐκτέμνοντες τὰ γεννητικά, ὄργανα, ὅλα τὰ αἰσχρὰ ταῦτα ἔθιμα ἄλλο δὲν εἶναι εἰμῆ ἢ ὑλικῶς μεταπεφρασμένη ἀρχὴ τῆς ἀπαρνήσεως καὶ τοῦ κατὰ τῆς προσωπικότητος μίσους.

Ὁ μισῶν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προσωπικότητα δὲν δύναται νὰ σέβεται, ἐκείνην τῶν ἄλλων· μάλιστα, ἐὰν ἡ προσωπικότης ᾔνοιαι πτώσις καὶ ποινή τις, εὐεργετεῖται ὅ ἀπὸ τὸν δδυνηρὸν τῆς ὑπάρξεως κύκλον διὰ τῆς βίας ἀποσπώμενος· ἐντεῦθεν δὲ αἱ πρὸς τὴν θεότητα ἀνθρώπινοι οὐσίαι· ἐντεῦθεν τὰ εἰς τὸ πεκυρωμένον ἄγαλμα τοῦ Βαάλ κλειόμενα βρέφη. Ἴδου ὁ πανθεισμὸς ὅστις εἰς τὴν καθολικὴν του ἀγάπην συμπεριελάμβανε καὶ τὰ ἔσχατα ἔντομα, φθάσας ἀπὸ συνέπειαν εἰς συνέπειαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ βάψῃ τὰς χεῖράς του εἰς ἀνθρώπινον αἷμα. Ἡ νέα ὁμως αὕτη ἔμφρασις τοῦ πανθεισμοῦ μᾶς προδίδει τὰ σπέρματα μελλούσης τινὸς ἐπαναστάσεως· ὁ πανθεισμὸς δὲν γίνεται σκληρὸς, δὲν προσπαθεῖ ν' ἀποβροφῆσῃ διὰ τῆς βίας τὴν ἀτομικότητα, εἰμῆ διότι αἰσθάνεται αὐτὴν ἀναπτυσσομένην καὶ ζητοῦσαν ἀγεξάρτητον ὑπαρξιν. Ὁ Κρόνος τρώγει τὰ τέκνα του, διότι προειδοποιήθη ἀπὸ τὸν χρησμὸν ὅτι ἐν ἑξ αὐτῶν μέλλει νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὸν θρόνον.

Πρὶν ὁμως ἀκροασθῶμεν τοὺς πρῶτους τῆς ἀτομικότητος κλαυθμυρισμοὺς, πρὶν παρασταθῶμεν εἰς τὰς πρῶτας αὐτῆς προσπαθείας διὰ γὰρ ἐξέλθῃ ἀπὸ τοὺς κόλπους τοῦ πανθεισμοῦ, ἄς ρίψωμεν ἕν βλέμμα ἐπὶ τῆς τέχνης οἷαν ὁ πανθεισμὸς αὐτὸς τὴν κατέστησε. Τοῦτο μᾶς εἶναι τοσοῦτῳ μᾶλλον ἀναγκαῖον, ὅσον τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης θέλουν χρησιμεύσει τὰ μέγιστα διὰ νὰ μᾶς ἐξηγήσουν τὴν μεγάλην ἐπαναστάσιν, τῆς ὁποίας ἡ ἱστορία δὲν διέσωσε παρ' ὀλίγα ἔχνη διεσπαρμένα εἰς σκοτεινοὺς μύθους.

Μεταξὺ τῶν λαῶν τῶν ἀκολουθούντων τοῦ πανθεισμοῦ τὰς

εργίας, ἢ τέχνη ἔπρεπε νὰ ᾔηται μηδέν. Ἐκεῖ δὲ λατρευτῶν τὴν
 θεότητα δὲν δύναται νὰ φαντασθῇ αὐτὴν ὑπὸ μορφῆς τινος ὑ-
 ποκίπτουσαν εἰς τὰς αἰσθήσεις, καθότι ἡ θεότης εἶναι κατ' ἑ-
 αὐτὸν ἀρνήσις πάσης ἀτομικότητος, ὁ Θεὸς τοῦ εἶναι ἀπρό-
 σωπος. Ἡ πανθειστικὴ λατρεία ἔπρεπε νὰ ᾔηται εἰκονομύχης ἐ-
 ἰς τὴν αὐστηρότητα ταύτην· τῶν ἀρχῶν προσκαλλήθεται, ὡ-
 αἰνεται, οἱ Πέρσαι οἴαινες, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (Α', 131.), τ-
 ὁμοίσι τοιοῖςδε χρέωνται ἀγάλματα, μέγα-
 λαι νηοὺς καὶ βωμοὺς οὐκ ἐν νόμῳ ποιευμέ-
 νους ἰδρῦσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖσι ποιεῦσι μω-
 ρίην, ἐπιφέρουσι ὡς μὲν ἔμοι δοκέει, ὅτι οὐκ ἔ-
 νθρωποφυέας ἐνδμίσαντοὺς Θεοὺς, κατὰ τ-
 ῆσιν οἱ Ἕλληνας, εἶναι.

Ἡ αὐστηρότης ὅμως αὕτη δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πολὺ νὰ διαρ-
 κέσῃ· ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ φαντασθῇ τὸν
 Θεὸν τοῦ ὑπὸ ἐπαισθητὴν μορφῆν, νὰ τὸν καταβιβάσῃ ἀπὸ τοῦ
 οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν.

Τίς ἔπρεπεν ἄρα νὰ ᾔηται ἡ πρωτίστη μορφή ὑπὸ τῆς ὁποίας
 παρέστησεν ὁ Ἰνδοὶ τὸν Θεὸν τοῦ; ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μορ-
 φή. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ κόσμος· ἄρα ἔπρεπε νὰ λατρευθῇ ὑπὸ
 μορφῆν μιμουμένην ὅσον ἔνεστι τὸ μέγα τοῦ κόσμου εἰκοδό-
 ημα. Οἱ ἀπέραντοι τῆς Ἰνδίας ναοί, οἷον π. χ. ὁ ἐν Ἐλλωρᾷ,
 τοῦ οὐρανοῦ δὲ ἐμβαίνων αἰσθάνεται ἀμέσως τὸ μηδέν τῆς ἀτομικότη-
 τος τοῦ, καὶ οἱ ὅποιοι ἠδύνατο νὰ ἐπονομασθῶσι δικαίως
 κόσμοι ἐν τῷ κόσμῳ, φανερῶν τὴν πρώτην ταύτην ἔμφασιν
 τῆς τέχνης. Ὁ Ἰνδοὶ δὲ εἰσερχόμενος εἰς τοὺς ναοὺς τούτους διὰ
 νὰ προσευχθῇ, δὲν ζητεῖ τὸν Θεὸν μεταξὺ τῶν χελιδῶν ἀγαλ-
 μάτων τῶν πληρούντων τὴν ἀπέραντον αὐτῶν ἑκτασιν· ὁ ναὸς
 αὐτὸς εἰς τὸ κολοσσαῖόν του σύνολον εἶναι εἰς αὐτὸν ὁ Θεός.

Ἐὰν ὅμως ἡ τέχνη δὲν ἐπέπρωτο νὰ μείνῃ στάσιμος, ἡ
 ἀρχιτεκτονικὴ μορφή ἔπρεπε νὰ ἐξαντληθῇ καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ
 εἰς ἄλλην ἐντελεστέραν. Καθὼς ὁ πανθειστικὸς βαθμῶδεν προ-
 ετοιμάζεται εἰς τὴν γέννησιν τῆς ἀτομικότητος, (καθότι καὶ

καὶ τὸ νὰ πολεμῇ καὶ οὐσιάζῃ αὐτὴν εἶναι σημεῖον ὅτι ἀρχί-
ζει νὰ τὴν αἰσθάνεται ἀνεξάρτητον καὶ αὐτὸνπαρκτον, καὶ ἐ-
πομένως εἶναι πρόοδος) οὕτω καὶ ἡ τέχνη, καίτοι κατὰ τὸ
φαινομένον πολυμία εἰς τὴν ἀτομικότητα, προετοιμάζεται ὁ-
μως κατ' ὀλίγον νὰ καθιερώσῃ τὸν θρίαμβόν της. Ἀπὸ τὴν
ἀρχιτεκτονικὴν μορφήν ἐκτυλίσσεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς
ἀσιατικῆς τέχνης ἢ πλαστικῆς μορφῆς ἀπὸ τοὺς ἀπεράν-
τους τῆς Ἰνδίας καὶ τῆς Αἰγύπτου ναοὺς ἐξέρχονται τὰ τερα-
τώδη ἐκεῖνα σχήματα, δι' ὧν ἡ τέχνη προσπαθεῖ νὰ ἐκφράσῃ
συμβολικῶς τὴν θεότητα. Καθὼς δὲ πᾶσα πρόοδος εἶναι πᾶ-
λης τινὸς ἀποτέλεσμα, οὕτως ἡ τέχνη καίτοι, ἀπὸ τὴν ἀρχι-
τεκτονικὴν εἰς τὴν πλαστικὴν μορφήν ἀναβαίνουσα, ἔκαμε τὴν
μεγαλητέραν εἰς τὴν ἀτομικότητα εὐεργεσίαν, προσπαθεῖ ὁ-
μως νὰ τὴν ἀποδιώξῃ ἐκ τῆς νέας ταύτης μορφῆς καὶ νὰ ὁ-
πισθοδρομήσῃ πρὸς τὸν πανθεισμόν. Οἱ ἑκατογκέφαλοι καὶ
ἑκατόγχειρες θεοὶ τῆς Ἰνδίας, συνθέσεις τερατώδεις διαφόρων
σχημάτων ζώων, εἶναι εἰς τὴν ἀτομικότητά των μικροὶ κόσμοι
ἡμικρὰ πάνθεια. Ἡ Ἰνδικὴ συμβολικὴ, λέγει ὁ Κράι-
τξερ, θέλει νὰ συμπεριλαμβάνῃ καὶ νὰ ἐκφρά-
ζῃ πᾶν πάντα ὁ κόσμος ὁλόκληρος παρασταί-
νεται λεπτομερῶς εἰς τῶν θεῶν τῆς τὰ ἀγάλ-
ματα (1). Καθὼς εἰς τὴν πρώτην τῆς τέχνης ἐποχὴν, ὁ
θεὸς ἦτον ὁ κόσμος καὶ ὁ κόσμος ἦτον ὁ ναὸς, εἰς τὴν νέαν
ταύτην ἐποχὴν τὸ ἄγαλμα εἶναι ὁλόκληρος ναός.

Ἐὰν δὲ ἐκ τοῦ πλησιέστερον ἐξετάσωμεν τὰ στοιχεῖα τῶν
τερατώδων πούτων συνθέσεων, τὰ μέλη ἐξ ὧν ἡ Ἰνδικὴ τέχνη
συνέθετε τοὺς θεοὺς της, παρατηροῦμεν ὅτι μεταξὺ ὄλων
τῶν ζώων, ὅσα τὰ μὲν δι' ἑνὸς, τὰ δὲ δι' ἑτέρου μέλους συν-
τρέχουσιν νὰ μορφώσουσιν τὰ τέρατα ταῦτα, τὸ ἀνθρώπινον πρό-
σωπον εἶναι τὸ πᾶν ὀλιγώτερον συνεισφέρον (2). Τὸ ἀνθρώπι-

(1) Crœuzer 1 Th. σ. 451.

(2) Ὁ θεὸς Ganesa παριστάνεται μὲ κεφαλὴν ἐλέφαντος, ὁ Vish-
nou ποτε μὲν ὡς ἰχθύς, ποτε δὲ ὡς χελώνη παρίσταται ὁμως καὶ ὡς γίγας.
Crœuzer, αὐτ. Ὁ Ἰνδία ἑκατόνθαλμος. Crœuzer, T. 2. σ. 302.

νον σχῆμα, καὶ μάλιστα τὸ πρόσωπον, φέρει ἐν ἑαυτῷ κατ' ἐξοχὴν τὸν τύπον τῆς ἀτομικότητος, εἶναι τὸ ἐνσαρκωμένον ἐγὼ ἐνῶ ἡ ἀτομικότης τοῦ ζώου εἶναι εἰς περισσοτέραν ἁρμονίαν μετὰ τὴν γενικὴν ζωὴν, συμβιβάζεται μᾶλλον μετὰ τὸν πανθεισμόν. Τοῦτο παρατήρησας ὁ μέγας Πρέδοτος, ἀπέρεϊ πῶς οἱ Θεοὶ τῆς Ἀσίας δὲν εἶναι ἄνθρωποι οἷον ὡς ἐκεῖνοι τῆς Ἑλλάδος, ὥσάν να τοῦ ἀνεκάλυπτεν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ ὅτι εἰς τὴν διαφορὰν ταύτην ἐνυπάρχει δὴ ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων πολιτισμῶν διαφορὰ ὧν τοῦ μὲν βάσις εἶναι τὸ ἐγὼ, τοῦ δὲ ὁ πανθεισμός.

Ἄς ζητήσωμεν τώρα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς τὴν πατρίδα τοῦ ἐγὼ, τὴν χώραν ὅπου ἡ ἀτομικότης ἐξέπεμψε τὴν πρώτην φωνὴν καὶ ἀπεχωρίσθη τοῦ πανθεισμοῦ:

Μετὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους τῆς Ἀσίας πολιτισμοὺς, ἡ ἱστορικὴ σειρά μᾶς εἰσάγει εἰς τὸν μυστηριώδη τῆς Αἰγύπτου πολιτισμόν, ὅπου ἐκ πρώτης ἀφετηρίας μᾶς ἐκπλήττει ἡ αὐτῆς οὐσιώδους διαφορὰ ἧτις ἐξέπληξε καὶ τὸν Πρέδοτον ὅταν πρὸ τῶσων αἰώνων ἐπεσκέπτετο τὴν Αἴγυπτον: «πρῶτοι δὲ καὶ τὸν δὲ τὸν λόγον Αἰγύπτιοί εἰσι οἱ εἰπόντες, ὡς ἀνθρώπου ψυχῆ ἀθάνατες ἐς τὸ σῶμα τὸς δὲ καταφθίνοντος, εἰς ἄλλον ζῶον αἰεὶ γινόμενον ἐσδύεται» (B', 123). Ἐνῶ ὁ Ἰνδὸς παραδίδει τὸν νεκρὸν εἰς τὰς φλόγας, πιστεύων ὅτι ἐνεκα τοῦ κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀρχαίων ατενοτάτου συνδέσμου ψυχῆς τε καὶ σώματος, διὰ τῆς διαλύσεως αὐτοῦ θέλει ἀναλυθῆναι ἐκεῖνη εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ὁ Αἰγύπτιος ἐξεναντίας βλέπει με φόβον καὶ τρέμον τὴν μηδένισιν ταύτην τῆς ψυχῆς καὶ ἐπομένως ζητεῖ διὰ τῆς ταριχεύσεως νὰ διατηρήσῃ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τὴν ἀνθρώπινον ἀτομικότητα. (1)

Ἡ μεταρρύθμισις ἢ κάλλιπον εἰπεῖν ἢ ἐπανάστασις.

(1) « Unde Aegyptii, potius sapientia, condita diutius. reservant. caetera; scilicet ut anima multo tempore perduret, et corpori sit obnoxia, nec cito ad alia transeat. Romani contra faciebant, comburentes

τοῦ πανθεισμοῦ τὸ σύστημα, μᾶς βεβαιοῖ ὅτι τὸ ἐγὼ ἐξύπνησεν· ὅτι ἅμα ἤνοιξε τὰ ὄμματα εἰς τὸ φῶς τῆς ζωῆς, πρώτη του φροντίς ὑπῆρξε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐν τῷ χρόνῳ ἐξακολούθησίν του, νὰ θεσπῇ ὡς δόγμα τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀθανασία.

Ἀκολουθοῦν τὴν λογικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, ἀφοῦ ἔθεσεν οὕτως ἑαυτὸν, δευτέρα αὐτοῦ φροντίς ἔπρεπε νὰ ᾔηται νὰ διακρίνῃ ἑαυτὸν· ἀφοῦ εἶπεν ἐγὼ εἶμαι ἐγὼ, ἔπρεπε νὰ εἴπῃ ἐγὼ δὲν εἶμαι τὸ οὐκ ἐγὼ.

Ἐντεῦθεν ὁ μυστηριώδης χαρακτήρ τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ, οἱ οὗ εἰς μίαν μόνην τάξιν, τὴν ἱερατικὴν, ἐπεριορίζοντο ὅλαι αἱ γνώσεις. Ὁ κύκλος ὁλόκληρος, λέγει ὁ Κράιτσερ, (1) τῆς τότε ἐπιστήμης, ἦτον ἀποκλειστικῆ αὐτῆς ἰδιοκτησία, κεχωρισμένη ἀπὸ τὸν λαόν. διὰ τριπλοῦ περιτοιχίσματος ἱερογλυφικῶν, συμβόλων καὶ μυστηρίων, διὰ τῆς διακρίσεως τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν δογμάτων. Ἐνῶ ὁ πανθεισμός ἐξηκολούθει νὰ βασιλεύῃ ἐξωθεν παρὰ τῷ λαῷ, εἰς τὸν μυχόν αὐτὸν τοῦ ἱεροῦ ἢ βασιλείας τοῦ εἶχε παύσει, ἐκ τοῦ μέσου αὐτῶν τῶν ἱερέων τοῦ ἔμελλον νὰ ἐξέλθουν τὰ δύο μεγάλα συστήματα τῆς ἀτομικῆς ἀπελευθερώσεως, τὸ ἑλληνικὸν, καὶ τὸ ἰουδαϊκὸν καὶ χριστιανικὸν, τὸ ἕρπον ἦτο προωρισμένον νὰ δώσῃ πέρας εἰς τὴν μεγάλην μεταξὺ τοῦ πανθεισμοῦ καὶ τῆς ἀτομικότητος πάλην, καὶ νὰ συμριλιώσῃ τὸν ἄνθρωπον μὲ τὸν θεόν.

Ἡ ἐξήγησις αὕτη τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ μᾶς ἐξηγεῖ

cadavera, ut statim anima in generalitatem, id est in suam naturam rediret. Dicit ergo Virgilius nunc sacrificiis quibusdam elicitam animam et sepulcro conditam obnoxiamque factam corpori quod ante horrebat, quasi per vim extorta » Servius, in Virgil. Aeneid. III. 63. — « Quod et Mercurius Aegyptius novit, dicens, animam digressam a corpore non refundi in animam mundi, sed manere determinatam, uti rationem, inquit, patri reddat eorum quae in corpore gesserit. » Tertullianus, de anima, cap. 33. — « τὴν δὲ τῶν Αἰγυπτίων φιλοσοφίαν εἶναι τοιαύτην. τὴν ψυχὴν καὶ ἐπεὶ ἴα μὲν εἶναι καὶ μετεμβλίνειν. » Διογ. Λαέρτ. I. 4. (1) Croneer, II. Th. σ. 13.

εἰς ταυτῶν καὶ τὴν αἰγυπτιακὴν μυθολογίαν. Τὸ κέντρον περὶ τὸ
 ποῖον περιστρέφεται αὕτη εἶναι ἡ μεταξὺ Ὀσίριδος καὶ
 Τυφῶνος πάλη. Ὁ Ὀσίρις εἶναι τὸ σύμβολον τοῦ ἐ-
 γῶ, καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰ μνημεῖα τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης πα-
 ρασταίνεται ἀνθρωποφυῆς· ὁ Τυφῶν ἐξεναντίας εἶναι τὸ οὐκ
 ἐγῶ, ἡ ἄρνησις τῆς ἀτομικότητος, ὁ πανθεϊσμός, καὶ διὰ
 τοῦτο παρασταίνεται ὡς επιτοπολὺ ὑπὸ κτηνώδη καὶ τερατώδη
 σχήματα. Ὁ Ἄνουβις, τὸν ὁποῖον ὁ Ὀσίρις δι' ἄγνοιαν ἐγέν-
 ησε μετὰ τῆς Νέφθου, ἀδελφῆς καὶ συζύγου τοῦ Τυφῶνος,
 ἔχει ἀνθρώπινον μορφήν, ἀλλὰ μὲ κυνὸς κεφαλὴν, μαρτυρῶν
 οὕτω τὰς εἰς τὴν γέννησίν του συντρεξάσας ἀντιθέτους ἀρχάς.
 — Τὸ οὐκ ἐγῶ ζητεῖν ἀποξήροσιν τὸ ἐγῶ· ὁ Τυφῶν ζητεῖ
 τὴν θανάτωσιν τὸν Ὀσίριν· ἐπιτυγχάνει δὲ κατὰ τοῦτο διὰ τῆς ἀ-
 κατίας. Ἡ Ἴσις ὁμῶς, σύζυγος τοῦ Ὀσίριδος, εὐρίσκει τὸν νεκρὸν
 του, καὶ διὰ τῆς ταριχεύσεως ἐξασφαλίζει τὴν ἀκεραιότητα αὐτοῦ
 εἰς ὄλους τοὺς αἰῶνας. Τοῦτο δὲ δυσαρεστεῖ τὸν Τυφῶνα, ὅστις
 κυριευμένος ἀπὸ τὴν εἰς τὰς ἀσιατικὰς ὀρησκείας ἐπικρατοῦ-
 σαν ἰδέαν, τὴν ὁποῖαν ἀνωτέρω παρατηρήσαμεν, νομίζει ὅτι
 ἔματαιοπένητε μέχρι τοῦδε ἂν ἡ ἀτομικότης τοῦ Ὀσίριδος
 ἐπιζῇ εἰς τὸ σῶμά του. Διὰ τοῦτο δὲ κλέψας αὐτὸ, τὸ δια-
 μελίζει εἰς δεκατέσσαρα μέρη τὰ ὁποῖα διασκορπίζει εἰς ὅλην
 τὴν Αἴγυπτον, ὥστε νὰ ᾔνοι τοῦ λοιποῦ ἀδύνατον εἰς τὴν παρ'
 αὐτοῦ μισουμένην ἀτομικότητα νὰ συγκροτηθῇ ἐκ νέου. —
 Ἐλανθάσθη ὁμῶς, λησμονήσας τῆς ἀγάπης τὴν παντοδυνα-
 μίαν· ἀπὸ αὐτῆς ὀδηγούμενη ἡ Ἴσις δὲν ἀφίνει ἀκαταλήτη-
 τον κἀμμίαν τῆς Αἰγύπτου γωνίαν, εὐρούσα δὲ τὰ διασκορ-
 πισμένα μέλη, πληρῶς ἐνδὸς, ἀνασταίνει τὸ σῶμα καὶ τὴν προ-
 σωπικότητα τοῦ συζύγου της. — Τότε μόνον τοῦ Ὀσίριδος ἡ
 ψυχὴ ἐμφανίζεται εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ὄρον καὶ τὸν προτρέ-
 πει εἰς ἐκδίκησιν τοῦ θανάτου του. — Ὁ Ὄρος συγκροτῆσας
 μάχην μετὰ τοῦ Τυφῶνος κατὰ τὸν ἐχθρὸν του, ὅστις τότε
 ἀμφοισθητεῖ τὴν γησαύτητα τοῦ Ὄρου (1).

(1) Στρουκτοῦ, αὐτ. §. 4. — Πλεούταρχ. περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος.